

**La Conca de Barberà,
un bany de sang (1939-1948)**

Francesc Xavier Tolosana Arriaga

La Conca de Barberà, un bany de sang (1939-1948)

Francesc Xavier Tolosana Arriaga

Dr. en Història per l'URV

arttol@tinet.cat

Resum: relat contundent de com la llei de Responsabilitats Polítiques i la Causa General, complementen el genocidi franquista, inicialment per mitjà dels bans de guerra i després pels consells de guerra sumaríssims (1936-1939). A través del cas de Jaume Gras, es mostra la manca de proves dels suposats delictes i el fet d'haver estat afusellat simplement pel seu compromís polític de llibertat i democràcia.

Paraules clau: Guerra civil, repressió franquista, genocidi.

A les cinc del disset de juliol de 1936 es va llegir a Melilla el primer ban de guerra dels militars colpistes, en nom de Francisco Franco com a general en cap de les forces del Marroc. L'endemà se'n succeïren altres emesos per Queipo de Llano a Sevilla i el mateix Franco a Santa Cruz de Tenerife i Tetuan, el general Mola ho faria el dia dinou.

Significatiu ho són tots, el llegit a Tetuan deia: “Bando de Declaración del Estado de Guerra. Don Francisco Franco Bahamonde, general de división, jefe superior de las fuerzas militares de Marruecos y Alto Comisario,

Hago saber: una vez más el Ejército, unido a las demás fuerzas de la nación, se ve obligado a recoger el anhelo de la gran mayoría de los españoles que veía con amargura absoluta desaparecer, lo que a todos puede unirnos en un ideal común: España.

Art. 1º. Queda declarado el estado de guerra en todo el territorio de Marruecos español y, como primera consecuencia, militarizadas todas las fuerzas armadas sea cual sea la autoridad de quien dependían anteriormente (...) sujetas igualmente al Código de Justicia Militar.

Art. 5º. Quedan totalmente prohibidos los *lock out* y huelgas. Se considerará como sedición el abandono del trabajo y serán principalmente responsables los dirigentes de las Asociaciones o Sindicatos a los que pertenezcan los huelguistas

Art. 14º. Ante el bien supremo de la Patria quedan en suspenso todas las garantías individuales establecidas por la constitución (...)

Els bans de guerra van ser el primer element que els militars van utilitzar per iniciar el cop d'estat fracassat i durant l'any 1936 va servir per executar sense judici tots aquells que eren sospitosos o estaven vinculats al Front Popular.

Els bans de guerra emesos van ser unificats pel publicat a Burgos el 30 de juliol de 1936 en el "Boletín Oficial de la Junta de Defensa Nacional de España" signat pel president de la Junta de Defensa Nacional, el general Miguel Cabanellas, en el seu preàmbul deia: "Hago saber: Las circunstancias por que atraviesa España exigen a todo ciudadano español el cumplimiento estricto de las Leyes, y por si alguno, cegado por un sectarismo incomprensible, cometiera actos u omisiones que causaren perjuicio a los fines que persigue este movimiento redentor de nuestra Patria, esta Junta de Defensa Nacional, celosa de cuanto constituyen sus deberes en momentos tan solemnes, ha decidido ratificar la declaración del Estado de Guerra, y, en consecuencia, en cumplimiento de lo dispuesto en el Decreto de esta fecha, y con el fin de establecer una unidad de criterio, tan necesaria en estos instantes, hace público el siguiente Bando".

El ban conté dotze articles en què recull els continguts dels ja emesos amb anterioritat i el reproduït parcialment que fou llegit a Tetuan el divuit de juliol informa clarament quins serien els perseguits i executats per les columnes feixistes.

Són importants els bans de guerra perquè concreten el perfil dels que després, en els consells de guerra seran jutjats, empresonats i afusellats sota el Codi de Justícia Militar CJM). Es van aplicar de forma continuada fins a inici de 1937 i va ser un intent de donar un caire legal a les execucions immediates que s'anaven fent a mesura que les columnes insurgents anaven avançant i ocupant territoris.

El CJM de 1890, va ser publicat pel Reial Decret de 27 de setembre de 1890 i va estar vigent fins a la llei de disset de juliol de 1945. El codi de 1890 va estar precedit per tres lleis anteriors que el complementaven: la llei d'organització i atribucions dels tribunals de guerra del deu de març de 1884, el codi penal de l'exèrcit de disset de novembre de 1884 i la llei d'enjudiciament militar de 29 de setembre de 1886.

El Codi de 1890 entenia de delictes per raó de la persona, el delicte i el lloc. Durant la II República i per decret d'onze de maig de 1931 es restringeix als delictes tipificats com a militars i es retira la capacitat jurídica dels capitans generals, passant les seves competències als auditors.

Amb l'aixecament militar es torna a la situació d'abans de 1931.¹

Els consells de guerra en les seves diferents modalitats van ser l'instrument amb què es van condemnar tots aquells que havien defensat la democràcia de la II República Espanyola.

Els criteris de repressió dels bans de guerra es van transformar i van tenir continuïtat amb l'aplicació del CJM de 1890 per mitjà dels consells de guerra. Normativament establia dos tipus de procediments: el previ i el criminal. El criminal podia ser ordinari, sumaríssim de caire inquisitorial i el sumaríssim d'urgència també de caire inquisitorial. El procediment sumaríssim s'inicia per una denúncia, per un atestat, per un expedient fet en els camps de detenció o per un expedient de depuració. Aquest inici de procediment es dirigia a l'autoritat judicial, és a dir, al capità general de la regió pertinent, que designava un jutge que iniciava el procés.

Aquest procediment tenia dues fases: sumari i plenari. El sumari és secret i constitueix la fase d'instrucció en què es realitzen les actuacions. Es prenen declaracions a testimonis i es ratifica la denúncia.

Es demanen informes de conducta política, social i moral al rector, alcalde, guàrdia civil i la Falange Espanyola, que seran considerats com prova documental. A Catalunya no s'acostuma a incloure l'informe del prevere en l'expedient.

Declaració indagatòria de l'encausat, no fer-la és motiu de nul·litat de les actuacions.

Interlocutòria resum que és la conclusió de la fase de sumari i auto de processament.

Un cop conclosa aquesta primera fase, el procediment es remet a l'autoritat judicial Militar que pot determinar ampliació del sumari, sobreseïment que pot ser provisional i definitiu i elevació de la causa al plenari.

Si va al plenari, s'anomena defensor i es lliuren al fiscal i a la defensa les actuacions. Per preparar-se, l'acusació i la defensa tindran de temps fins a l'assenyalament de la vista.

La vista serà pública i quan el tribunal es retira a deliberar i emetre sentència serà secreta. El tribunal haurà d'estar compost per un president amb rang de tinent coronel, un vocal ponent amb instrucció jurídica i cinc vocals de l'arma amb rang de capitans.

A partir del decret de 26 de gener de 1937 els tribunals els constitueixen tres vocals ponents que podran ser tinentes, així com el president podrà ser comandant.

En la fase pública es prenen noves declaracions, s'aporten proves, es fa l'acusació per part del ministeri fiscal i s'estableix la defensa.

Aquesta fase s'acaba amb la pregunta “¿*Tiene algo más que añadir o manifestar* ?”, que avança a la següent fase del plenari que és secreta, en la qual el consell de guerra es retira a deliberar.

El tribunal emet sentència per majoria absoluta que no serà en ferm fins a l'aprovació per l'autoritat judicial. Encara que la possibilitat de recórrer es contempla en l'articulat del CJM de 1890, en la pràctica no es permet.

Per impedir la possibilitat de recurs el general en cap de l'alt Tribunal de Justícia Militar emet una circular de data 21 de novembre de 1936, en la qual manifesta que la possibilitat d'interposició de recursos només pot referir-se a aquells que no siguin sumaríssims. Els procediments iniciats durant i després de la guerra tenen caràcter de sumaríssims en la seva majoria.

Però quan es tracti de procediments ordinaris només poden aconseguir el recurs els casos en què durant la tramitació de la causa i abans de tenir sentència ferma, haguessin reclamat per creure's privats de les garanties processals, que el CJM els concedeix.

Però a més a més el defensor per mandat legal del CJM de 1890, ha de ser un militar, no un entès en dret, allò normal és que no vegi els defectes de forma o infraccions de procediment en la causa, alhora que serà un condicionant per emprendre una defensa competent la seva condició de militar, subordinat al Consell de Guerra.

El sumaríssim d'urgència va ser establert per decret de l'1 de novembre de 1936,² és semblant al sumaríssim en la seva constitució si bé suprimia alguna de les seves parts, per a fer-lo més àgil, i permetia jutjar ràpidament, permetent la supressió de la fase de plenari, la qual cosa afecta les garanties processals. Aquest procediment d'urgència sobrevisu fins al dotze de juny de 1940 en què queda derogat.

En aquestes condicions jurídiques es van trobar milers i milers d'encausats per respondre davant de jutges militars per uns actes de caire civil. Els càrrecs de rebel·lió militar, auxili a la rebel·lió, adhesió a la rebel·lió, activitats contra el règim, desafecció al règim, van ser els més corrents amb la intenció que les activitats acusatòries que no eren susceptibles d'ésser interpretades com a actes de guerra fossin tipificades dins de l'ordenament jurídic militar.

El disset de juliol de 1936 és l'inici de la guerra, entre els partidaris del feixisme, promoguda pels militars i beneïda per la jerarquia eclesiàstica, i la incipient democràcia de la II República. Els insurgents rebran l'ajuda militar dels països totalitaris d'Europa, una guerra que durarà gairebé tres anys i que van guanyar.

Un cop finalitzada, el primer d'abril de 1939, els militars van continuar exercint una repressió sistemàtica contra els vençuts, amb

la mateixa contundència que ho havien fet durant la guerra amb els bans de guerra, no només contra els combatents republicans sinó també contra la població civil, per mitjà de consells de guerra sumaríssims.

La venjança i la brutalitat van estar a l'ordre del dia, les persones van ser empresonades, jutjades, i afusellades sense proves. A mesura que els militars insurgents anaven ocupant poblacions, ràpidament s'obria sumari.

El divuit de febrer de 1936 el Front Popular guanyà les eleccions a les Corts. Els partits dretans, els militars i l'Església espanyola, comencen a preparar el cop d'estat contra la República. El disset de juliol del mateix any, comença la guerra, els regidors de partits dretans no es presenten al seu municipi i es generà un buit de poder. El control municipal passa a mans de les organitzacions revolucionàries que han aturat el cop, organitzant comitès revolucionaris antifeixistes.

Aquests Comitès tindran el repte d'organitzar la vida dels seus veïns i no sols per l'absència d'una part del consistori sinó també per l'inici de la guerra.

Amb absència de la guàrdia civil i sense forces suficients similars que facin les seves funcions, es crearan grups armats de milicians a les ordres de cadascun dels Comitès locals (ajuntaments). La majoria, sobretot en els pobles petits, portaran arma curta i escopetes i uns pocs fusells, a més rebran un sou de sis a deu pessetes diàries. Sou que servirà per mantenir a la família durant la guerra.

Aquest servei al comitè comportarà una sèrie d'actuacions sota les seves ordres que sumades a altres activitats seran objecte de revisió pels franquistes un cop van ocupar un a un els pobles i viles de la Conca de Barberà i es convertiran en delictes que seran sancionats en consells de guerra. Les penes que van comportar els van portar davant d'un escamot d'afusellament, la presó i d'altres el camí de l'exili per evitar una repressió sense precedents. Alguns no van poder evitar caure a mans dels nazis i van ser deportats a camps d'extermini on van trobar-hi la mort.

En el sumari trobarem quins van ser els arguments acusatoris que els tribunals franquistes van utilitzar per condemnar-los. En base al seu perfil polític i social: Dirigent o pertinença a partit polític, sindicat, entitats del Front Popular o del Front d'Esquerres, ser alcalde, regidor, membre del comitè revolucionari, president, vocal, jutge municipal, fiscal municipal, dirigent de les col·lectivitats, condemnat pels fets d'octubre de 1934. Antecedents dolents, individu d'idees esquerranes, extremista rellevant i perillós. Des del primer moment es va ficar al costat del comitè, insults i amenaces a la gent d'ordre.

Quant a les actuacions que van fer: milicià armat, patruller, fer guàrdia armat a edificis públics, fer guàrdia als accessos del poble, anar voluntari al front, cobrar multes, registres a la recerca d'armes, incautació de terres i bens, ordres d'expropiació, fer de xofer.

Les detencions que van fer: No presentar-se a les lleves, detencions de persones de dretes, custòdia de detinguts, trasllat de detinguts, detenció de veïns del poble, detenció de preveres.

En contra de la religió catòlica: Incendi d'edificis religiosos i les imatges de culte, escarni a l'església.

La intenció d'aquest article no és exculpar els fets sagnants produïts durant els primers mesos de la guerra, fets que s'haurien de treballar d'una forma metodològica rigorosa sense perdre de vista el context en què es van produir. El que és obvi són les morts sense judici i que van ser una realitat; és un tema que requereix una recerca més àmplia en què s'han de tenir en compte i corregir molts paràmetres que fins a dia d'avui no s'han plantejat amb el rigor necessari.

Els veïns de la Conca de Barberà van patir la repressió sota unes acusacions que tenen a veure amb l'autogovern i la impossibilitat de tornar a fer eleccions a causa de la guerra i un cop ocupades les seves poblacions amb la repressió exercida pels militars i la dictadura que es va implementar.

Les actuacions fetes durant la guerra en la rereguarda republicana es van convertir en actes de rebel·lió en contra dels aixecats en armes, i en conseqüència els consells de guerra a què van ser sotmesos eren tipificats dins el codi de justícia militar com a Rebel·lió militar, adhesió a la rebel·lió militar o auxili a la rebel·lió militar.

Per entendre com funcionaven els consells de guerra, anteriorment he exposat com era la normativa de funcionament, així com les funcions de caràcter policial que van realitzar els milicians en les poblacions de rereguarda i que després van ser la justificació per generar els sumaris i els consells de guerra.

En conseqüència, el procediment judicial militar s'iniciava per una denúncia d'un familiar dels morts en els mesos següents d'iniciar-se la guerra o per un veí de la seva població de residència. Aquesta denúncia davant la guàrdia civil o les autoritats franquistes, conduïa a la seva localització, interrogatori i detenció preventiva. De fet, si admetia la seva pertinença a qualsevol organització d'esquerres o haver fet guàrdies armat era suficient per mantenir-lo detingut a l'espera de si se'l processava.

Els soldats republicans que es passaven de bàndol o eren capturats

i els civils que accedien a la zona franquista des de França, eren interrogats i es demanaven informes a la seva població de residència per si tenien “càrrecs en contra seva”. Si la població encara no havia estat ocupada, eren traslladats a camps de concentració, lloc on es feia el primer interrogatori.

L'ajuntament franquista, FET-JONS, la guàrdia civil i el prevere, van fer un informe polític i social, on hi feien constar les seves actuacions al poble durant la guerra i fins i tot si havien participat en els fets d'octubre de 1934. Els informes que es van fer, en el seu contingut, són gairebé iguals. Val a dir que a la demarcació de Tarragona l'informe del rector no hi és a l'expedient.

Es buscava un mínim de tres testimonis, que la majoria dels casos podien ser entre sis o vuit, que corroboraven els informes emesos per les noves autoritats mencionades i les actuacions que havien fet els encausats a la rereguarda durant la guerra. Cap dels testimonis no va declarar haver vist com van ser morts eclesiàstics o persones de dretes; acostumen a dir que ho saben per referències, no són testimonis de càrrec.

Malgrat els informes, les declaracions dels testimonis i les declaracions dels encausats que admeten ser d'esquerres, haver fet guàrdies armats i haver estat sota les ordres de les autoritats republicanes del seu poble, són processats i sotmesos a consells de guerra sumaríssims. Cosa que ens porta a afirmar que els militars insurgents els van jutjar per Rebel·lió en haver-se oposat a l'aixecament militar.

Fins aquí és el que s'anomena sumari. Aquests informes i interrogatoris són traslladats a l'autoritat militar que decidirà si hi ha prou arguments (proves?) per fer consell de guerra. Si van a judici, es constituirà el tribunal i s'anomena advocat defensor.

El fiscal el que farà serà recollir els informes de les autoritats locals franquistes junt amb les declaracions dels denunciants i farà un resum donant-li forma perquè s'adapti a l'articulat del CJM. L'article 656 del CJM diu: “Cuando la autoridad judicial acordare la elevación a plenario, se pasará la causa al fiscal por término que no exceda de tres horas, y se prevendrá al acusado que nombre un oficial que le defienda, y de no hacerlo se le nombrará de oficio.

Quando los acusados sean dos o más, un solo defensor se encargará de la defensa de todos, a no haber incompatibilidad para ello.

Acto continuo se designará a los que hayan de constituir el Consejo de Guerra correspondiente”.

El tribunal estarà format per cinc militars amb una graduació no inferior de tinent i l'advocat defensor serà un militar amb graduació

d'alferes que no tindrà coneixements jurídics en la majoria dels casos. Les causes acumulades en què un sol advocat defensor representi a deu i quinze encausats serà habitual, i hi ha casos de molts més.

L'encausat no escollia el seu advocat, li n'era designat d'un llistat, que en alguns expedients s'ha trobat. És improbable que quinze o vint encausats amb acusacions diferents coincideixin en escollir el mateix advocat defensor.

Referent al tribunal, els articles 172 i 173 del CJM, li permetrà aplicar les penes més dures pel seu caire de "discrecionalitat facultativa" que literalment estableixen el següent: "Art. 172.- Los Tribunales impondrán la pena señalada en la extensión que estime justa, a no ser que el acusado estuviese exento de responsabilidad criminal.

Apreciarán como causas de exención de responsabilidad criminal las que, en cada caso, juzguen pertinentes del código penal ordinario.

No podrán declarar la exención de responsabilidad por ninguna otra causa que no se halle consignada en dicho código.

Art. 173.- Para la apreciación de las circunstancias atenuantes o agravantes de los delitos comprendidos en esta ley, obrarán los Tribunales según su prudente arbitrio, tomando en cuenta el grado de perversidad del delincuente, la trascendencia que haya tenido el delito, el daño producido o que hubiere podido producir con relación al servicio, a los intereses del Estado o a los particulares, y la clase de pena señalada por la ley. (...)"

Aquesta discrecionalitat justificarà els diferents graus de penes dins del concepte de Rebel·lió militar, com són: Rebel·lió, seducció, auxili, provocació, inducció i excitació a la rebel·lió militar, contemplats en els articles 237, 238 i 240 del CJM. Aquests conceptes relacionats es veuran reduïts a rebel·lió militar, adhesió a la rebel·lió militar i auxili a la rebel·lió militar. A la pràctica, qualsevol dels tres podrà comportar una pena de mort, sigui per afusellament o garrot vil.

Cal reproduir literalment els articles esmentats, ja que mostren l'incompliment de la seva pròpia llei.

"Art. 237 del CJM- Son reos del delito de rebelión militar los que se alcen en armas contra la constitución del Estado, contra el rey, los cuerpos colegisladores o el Gobierno legítimo, siempre que lo verifiquen concurriendo alguna de las circunstancias siguientes:

1.- Que estén mandados por militares, o que el movimiento se inicia, sostenga o auxilie por fuerzas del ejército.

2.- Que formen partida militarmente organizada y compuesta de 10 o más individuos.

3.- Que formen partida en menor número de 10, si en distinto

territorio de la nación existen otras partidas o fuerzas que se proponen el mismo fin.

4.- Que hostilicen a las fuerzas del ejército antes o después de haberse declarado el estado de guerra.

Art. 238.- Los reos de rebelión militar serán castigados:

1.- Con la pena de muerte el Jefe de la rebelión y el de mayor empleo militar, o más antiguo, si hubiere varios del mismo que se pongan a la cabeza de la fuerza rebelde de cada cuerpo y de la de cada compañía, escuadrón, batería, fracción o grupo de estas unidades.

2.- Con la de reclusión perpetua o muerte los demás no comprendidos en el caso anterior, los que se adhieran a la rebelión en cualquier forma que lo ejecuten y los que valiéndose del servicio oficial que desempeñan, propaguen noticias o ejecuten actos que puedan contribuir a favorecerla.

Art. 240.- La seducción y auxilio para cometer la rebelión militar, cualquiera que sea el método empleado para conseguirlo, se castigará con la pena de reclusión temporal.

La provocación, inducción y excitación para cometer el mismo delito, cualquiera que sea el medio empleado para conseguirlo, se castigará con prisión mayor”.

En aquesta fase del plenari, els testimonis no intervenen, ni els que ha proposat l'encausat. Tot aquell que no tingué un aval directe d'un membre de les noves autoritats franquistes, de FET-JONS, d'un capellà o de persones d'ordre afectes al règim, no va obtenir una resolució de favor.

L'advocat defensor es limitava a demanar una reducció de la pena sol·licitada pel fiscal. En el consell de guerra no consta cap argumentari. En aquest sentit el CJM, estableix: “Art. 660.- Concluida la defensa, El presidente preguntará al acusado si tiene algo que añadir, y oído lo que exponga se dará por terminada la vista.

Art. 661.- En el acta de la celebración del consejo se consignarán los fundamentos que aleguen el fiscal y el defensor”.

Consultats els expedients carceraris, podem apropar-nos a la durada que tenien els consells de guerra. En els judicis que es van fer a Lleida, consta en el seu expedient l'hora de sortida de la presó i la de tornada. El temps d'anar i tornar, oscil·lava d'una hora i mitja a dues hores i mitja. S'ha de tenir present, com ja s'ha dit, que una causa podia incloure de deu a quinze encausats amb un advocat per a tots ells. Per ser més concrets, la sentència venia a tenir entre vuit o deu pàgines mecanografiades. Els que van ser jutjats a nivell individual, el temps es reduïa de forma significativa.

En la sentència dels consells de guerra es fa una exposició teòrica dels fonaments sobre el qual es justifica el judici:

“Resultando que contra los legítimos poderes del Estado, asumidos por el Ejército a partir del 17 de julio de 1936 en cumplimiento de su función constitutiva, se desarrolló un alzamiento en armas y una tenaz resistencia, cometiéndose a su amparo toda suerte de violencias, hechos en los que participaron los encartados en las presentes causas en la siguiente forma”.

Aquests fonaments en si mateixos ens mostren la farsa de tots els judicis i de com s'estava construint la Dictadura.

Continua amb la relació tots els encausats que han estat jutjats, cosa que es coneix com a causa acumulada, que recull el resum de les seves actuacions que han estat objecte d'acusació i són catalogades com a fets provats.

Així mateix la sentència continua amb els “considerandos” on s'explicita l'articulat aplicat del CJM, i finalment el “fallamos” on es relacionen les penes imposades.

L'article 662 del CJM concreta qui determinarà que la sentència sigui ferma i diu: “La sentencia que el consejo de guerra pronuncie en los juicios sumarísimos será firme con la aprobación de la Autoridad judicial del Ejército o distrito, de acuerdo con su Auditor. En las plazas sitiadas o bloqueadas se podrá prescindir de dicho acuerdo.

Estas sentencias se ejecutarán sin dilación, con las formalidades que disponga en cada caso la Autoridad judicial respectiva”.

Les penes de mort seran validades per l'oficina jurídica de Francisco Franco que seran trameses a l'Auditoria de la IV Regió Militar de Catalunya a Barcelona i redirigida a l'auditor de la causa pel seu compliment.

La sentència podia ser: arxiu, sobreseïment o llibertat, en els casos més lleus, però no significava que es lliuressin del concepte “desafecto al régimen”. Les penes de presó temporal que es van dictar van ser, entre d'altres: absolt i dos mesos d'arrest major, arxiu sense declaració de responsabilitats i tres mesos d'arrest major, vuit anys d'inhabilitació especial i llibertat, sis mesos i un dia de presó menor, un any i un dia de presó menor, dos anys de presó, tres anys de presó menor, quatre anys de presó menor, sis anys de presó, nou anys de presó major, deu anys de presó major, dotze anys de presó major, quinze anys de reclusió menor, vint anys de reclusió temporal, trenta anys de reclusió major i reclusió perpètua.

A vegades consta en la sentència l'accessòria de desterrament.

La realitat era que un cop els ficaven en llibertat, era l'alcalde franquista junt amb les altres autoritats locals els que decidien si els excarcerats podien retornar al seu poble d'origen. Molts no van poder tornar al seu poble i van haver de fixar la seva residència als voltants de Barcelona o fins i tot fora de Catalunya, i d'altres no van voler tornar.

La majoria no van complir la totalitat de la pena imposada, ja sigui per indults o per commutacions, però alguns van trobar la mort mentre estaven empresonats.

Amb la Llei de Responsabilitats Polítiques (LRP) del nou de febrer de 1939, es van crear els Tribunals del mateix nom perquè l'administració de Justícia es fes càrrec en l'àmbit civil d'aquells que no havien estat sotmesos a consells de guerra, tot i que molts dels que van ser jutjats per procediments militars també se'ls aplicà aquesta llei. En el primer paràgraf del preàmbul diu: "Próxima la total liberación de España, el Gobierno, consciente de los deberes que le incumben respecto a la reconstrucción espiritual y material de nuestra patria, considera llegado el momento de dictar una Ley de Responsabilidades Políticas, que sirva para liquidar las culpas de este orden contraídas por quienes contribuyeron con actos u omisiones graves a forjar la subversión roja, a mantenerla viva durante más de dos años y a entorpecer el triunfo providencial e históricamente ineludible, del Movimiento Nacional, que traduzca en efectividades prácticas las responsabilidades civiles de las personas culpables y que, por último, permita que los españoles que en haz apretado han salvado nuestro país y nuestra civilización y aquellos otros que borren sus yerros pasados mediante el cumplimiento de sanciones justas y la firme voluntad de no volver a extraviarse, puedan convivir dentro de una España grande y rindan a su servicio todos sus esfuerzos y todos sus sacrificios".³

El seu principal objectiu era que totes aquelles persones que haguessin format part del Front Popular, des dels dirigents als militants de base, que hi haguessin simpatitzat o inclús, si s'havien mostrat massa permissius, havien de reparar els danys materials i morals provocats pel seu comportament polític.

Les sancions eren econòmiques, pèrdua de propietats, desterrament, inhabilitació de càrrecs públics, depuració de mestres, de funcionaris i pèrdua de la nacionalitat. Petits propietaris republicans es van veure obligats de la nit al dia a pagar indemnitzacions per sufragar la despesa de guerra franquista i a un espoli que els va abocar a una vida miserable i sense futur, una vida consentida per la qual havien de pagar, i en què la por i el silenci van ser la seva companyia durant els anys del franquisme.

Aquesta llei en la seva aplicació era independent dels judicis sumaríssims a què eren sotmesos els republicans. Un encausat podia haver de fer front a dues causes que de fet es complementaven, ja que, pel seu caire econòmic, la llei de responsabilitats polítiques dificultava la recuperació i la integració a una societat de caire feixista en què el primer objectiu dels vençuts era recuperar la unitat familiar i poder-se alimentar.

La Causa General. Decret de 26 d'abril de 1940 i publicat al BOE el quatre de maig de 1940 en el seu preàmbul concreta els seus objectius i fonaments, quan diu: “Ministerio de Justicia, decreto de 26 de abril de 1940 concediendo amplias facultades al Fiscal del Tribunal Supremo para proceder a instruir *Causa general* en la que se reúnan las pruebas de los hechos delictivos cometidos en todo el territorio nacional durante la dominación roja.

Preéndase recoger en la Causa, desde los actos preparatorios de la subversión, hasta la conducta final de los dirigentes vencidos, e investigar, cuanto concierne al crimen, sus causas y efectos, procedimientos empleados en su ejecución, atribución de responsabilidades, identificación de las víctimas y concreción de los daños causados los mismo en el orden material que en el moral, contra las personas o contra los bienes: así como contra la religión, la cultura, el arte y el patrimonio nacionales”.

Per la realització d'aquesta tasca es van preparar uns qüestionaris per unificar els criteris i evitar la dispersió de la informació. Aquests qüestionaris varen ser enviats a totes les poblacions de l'Estat.

Majoritàriament la benemèrita fa d'agent judicial, però en altres pobles són els nous alcaldes franquistes qui recullen la informació amb diferent entusiasme. El que sembla clar és que recollir la informació per omplir el qüestionari és una tasca conjunta dels franquistes del poble en concret i la guàrdia civil.

La Causa General pretén confirmar quins van ser els suposats responsables durant la guerra en cadascú dels pobles. Els llistats que van fer les noves autoritats municipals es fan a partir de la documentació trobada a les actes de l'ajuntament i per llistats elaborats durant la guerra, pels “veïns d'ordre”.

La immensa majoria de les persones que són assenyalades com a membres dels Comitès, membres de partits polítics, sindicals o d'haver format part de les patrulles de control es van exiliar, i dels que es van quedar són bàsicament detinguts per haver fet guàrdies armats.

La *Causa General* va servir per recordar, a tots aquells que no

van patir la repressió, qui havia guanyat la guerra, i que la repressió era un acte de justícia i el millor que podien fer era sotmetre's al nou règim si no volien patir-ne les conseqüències.

Per classificar a les víctimes mortals he pres com a eix principal el lloc on es van produir els fets acusatoris i en segon terme el lloc de residència. Criteri que trenca amb la metodologia emprada fins ara per altres historiadors.

Càntir de la presó de Montblanc durant la postguerra.
(*Col·lecció particular*).

A la Conca de Barberà es van obrir 832 procediments judicials (34 a dones i 798 a homes), amb 136 afusellats i onze amb penes temporals de presó que van morir a la presó per les condicions carceràries a què van ser sotmesos (147 víctimes mortals). En aquesta comarca s'han comptabilitzat el nombre més elevat de víctimes mortals de les comarques tarragonines.

Només a Montblanc els procediments oberts van ser 174, amb tretze afusellats i una mort durant la seva estada a la presó.⁴ La seva població el 1936 era de 5.120 habitants i al 1940 de 4.598⁵.

La recerca no està concloua, malgrat el que ja s'ha publicat. Per apropar-nos a la tipologia de la investigació que estic fent, l'exemple que he escollit ha estat de forma aleatòria i que reproduceix a continuació és de:

Jaume Gras Guasch, de 49 anys, natural de Montblanc i veí de Barcelona, de professió boter, casat amb Carme Badia i amb dos

fills. Estava alfabetitzat. Ingressa a la presó de Pilats (Tarragona) el quatre d'octubre de 1940 procedent de la de Barcelona ⁶.

El 13 de juny de 1941 fou sotmès a consell de guerra sumaríssim per adhesió a la rebel·lió militar. Els seus acusadors asseguraren: “Fundador del POUM de Montblanc, dedicándose a repartir libros y periódicos revolucionarios entre los jóvenes de la citada localidad. Intervino activamente en los sucesos revolucionarios de Octubre de 1934 repartiendo armas entre los revolucionarios. Desde los primeros días de la dominación roja se dedicó a sembrar el terror entre las personas de orden, reclutando gente, a quienes entregaban armas y camiones para dirigirse a Solivella donde se habían alzado unos cuantos patriotas que a los pocos días fueron asesinados veinte de ellos. Así mismo intervino en la quema de Imágenes de la Iglesia Parroquial, posteriormente marchó a Barcelona, incautándose del Hotel Falcón, siendo Redactor del periódico “Batalla”. Detuvo a los esposos Luís Sabaté y Dolores Rius, los cuales fueron puestos enseguida en libertad. Denunció a numerosas personas de orden, muchas de las cuales fueron condenadas a 30 años. En varias ocasiones se jactaba de haber asesinado a varios jefes y Oficiales de nuestro Glorioso Ejército dando toda clase de detalles”.

Jaume Gras en la seva primera declaració el quinze de juny de 1940 feta a Barcelona, manifestà: “Que desde el año mil novecientos treinta y cuatro pertenecía al Partido Obrero de Unificación Marxista, desempeñando en el pueblo de Montblanc el cargo de vocal de cultura y propaganda. Que le sorprendió el Glorioso Alzamiento Nacional en dicho pueblo, donde siguió desempeñando análogo cargo en la misma agrupación política. Que en el mencionado pueblo continuó hasta mediados de agosto del año mil novecientos treinta y seis, en que fue llamado por su partido a Barcelona, con el fin de trabajar en las oficinas del mismo con carácter administrativo. Que continuó en este cargo hasta la disolución del POUM posteriormente a los sucesos de mayo del treinta y siete, siendo detenido por el hecho de ser militante de esta agrupación marxista e ingresado en la cárcel Modelo en junio del treinta y siete. Que conoce a Magín Iborra Villalta, cartero urbano de Montblanc, individuo que fue detenido, sin que el dicente tuviera en ello la menor intervención. Que en ocasión de que este Magín Iborra se hallaba preso en el Castillo de Pilatos de Tarragona, le fueron pedidos informes al que habla, por el que entonces desempeñaba el cargo de Juez de Primera Instancia e Instrucción de Montblanc, que era el abogado Matías Guarro Ribé,

en la actualidad vecino de dicho pueblo. Que el dicente, con objeto de atenuar la responsabilidad del cartero Magín Iborra accedió a dicha demanda, si bien tuvo que hacer constar su filiación derechista y su calidad de miembro del Somatén, así como la circunstancia de que había expulsado del Trabajo a varios operarios que tenía de aparceros en sus fincas, al no pagarles estos los frutos convenidos, cosa que hizo por ser público y notorio todo ello en el pueblo, si bien con la intención de no perjudicarlo. Que es cierto que cuando ingresó en la cárcel Modelo de Barcelona el que habla, después de los sucesos del mes de mayo de que se ha hecho ya mención, vio en la misma a Magín Iborra y entablado conversación con él les conto algo de su actuación en Barcelona, desde que había abandonado el pueblo de Montblanc, manifestándole efectivamente que cierto día, yendo por la calle había visto a la vecina de dicho pueblo Dolores Rius, la siguió y viéndola entrar en su domicilio, tomó nota del mismo, denunciándola en la Jefatura Superior de Policía, sabiendo que fue detenida e ingresada más tarde en la prisión de San Elías, de donde sabe igualmente salió a los dos o tres días libertada. Que no pudo decir a nadie que había detenido al marido de la Dolores Rius, llamado Luís Sabaté, toda vez que a éste nunca le vio en Barcelona. Interrogado para que diga todo lo que sepa en relación con la detención y asesinato de un jefe retirado del ejército, dice que en el local social del POUM oyó hablar a varios camaradas del partido cómo habían asesinado a un militar, del que ignora todas las circunstancias personales, agregando que recuerda que lo comentaban jactándose de ser los autores materiales de tal asesinato, dos individuos, uno de ellos llamado José Capdevila, que vivía en la calle de Robador, cuyo número ignora, pero que recuerda que la casa en que habita está exactamente en frente de un bar titulado “Casa Pedret” y el otro era un tal Serima del que solo sabe trabajaba en el periódico *La Vanguardia* en calidad de mozo en las oficinas. Estos dos individuos le manifestaron al que habla cómo habían detenido a un individuo, que debía ser militar retirado, llevándolo a las afueras de Barcelona en un automóvil, siendo asesinado. Que en el hotel Falcón se instaló en calidad de huésped, no interviniendo en la requisa del mismo por el Partido Obrero de Unificación Marxista, toda vez que cuando en agosto del treinta y seis, vino el dicente a Barcelona, ya estaba dicho edificio requisado por dicho partido. Que durante el tiempo que estuvo preso en la cárcel Modelo se dedicó en unión de otros camaradas socialistas del POUM a recaudar algunos fondos, con los que pudo obtener algo de comida y alpargatas para

sus presos. Que no ha estado en ninguna ocasión en Belchite, por cuya razón no ha podido intervenir en ningún hecho delictivo en dicha villa, agregando que únicamente estuvo en una ocasión en septiembre con el objeto de intentar recoger a un primo hermano de la mujer del que habla, llamado José Civit, que se hallaba enfermo en el frente de Aragón, individuo que supone en la actualidad muerto y que había sido miembro del Comité Revolucionario del POUM del pueblo de Montblanc. Dice que el Comité Revolucionario de Montblanc estaba integrado por los siguientes individuos, todos ellos en ignorado paradero, aunque supone que la mayoría de los mismos se encuentran en Francia: Jaime Fuguet, José Folc Folc, José Pujadas, Antonio Iborra (constándole que éste se halla en Francia por haber recibido del mismo una carta desde dicho país), Ramon Porté, José Civit Pérez, Ramon Guarro, Ramon Gay, Francisco Viñas y José Gay Tosas y un tal Pie cuyas demás circunstancias ignora y que solo sabe era empleado del Registro de la Propiedad de Montblanc, todos ellos vecinos de dicho pueblo. Que los componentes del Comité directivo del POUM de Montblanc eran los que siguen: el dicente, Antonio Iborra, empleado del Banco de Valls, José Civit Pérez, el antes citado Jaime Cabeza albañil, Ramon Agustín labrador y José Roch labrador, así mismo vecinos del pueblo. Que nunca ha usado armas, a excepción de una pistola marca Parabellum que compró en el año treinta y cuatro a un individuo que desconoce en Montblanc y cuya arma la dio a un vecino de derechas del pueblo llamado José Contijoch Carol, por habérsela pedido él mismo, al ser desarmado el Somatén a que éste pertenecía. Que no tiene más que decir, que lo dicho es la verdad en la que se afirma y ratifica y una vez que le fue leída esta su declaración, la firma por encontrarla conforme”.

Fa una segona declaració a Barcelona el disset de juny de 1940. “Que se afirma y ratifica en la declaración prestada ante la Brigada Político Social que le ha sido leída, añadiendo que el mismo día que denunció a Dolores Rius y hallándose en su presencia la señora citada, fue puesta en libertad después de prestar declaración, enterándose confidencialmente dos días después por el Matias Guarro, por entonces secretario de Fiscalía, que habían sido detenidos la Rius junto con su esposo, sin que sepa el declarante quien fue el denunciante. Añade espontáneamente que recuerda que entre los que se jactaban de haber asesinado al militar que se hace mención en el atestado, había dos individuos más que se llamaban José Bagues y el otro que no recuerda el nombre se apellidaba Sabadell, creyendo eran éstos los autores de tal asesinato dada la conversación que

sostenían donde dejaron desprender frases en las que se apoya el declarante para creer hayan sido como dejan dicho los asesinos del citado Militar. Leída que le ha sido la presente, la firma”.

A Tarragona el 16 de desembre de 1940. “Que se afirma y ratifica en la declaración ante la Policía de Barcelona obrante en estas actuaciones. Que nunca ha tomado parte en ningún hecho delictivo. Puede acreditarlo la veracidad José Contijoch Carol Fabricante de Alcohol de Montblanc ⁶ y el ex-alcalde de Lilla Juan Moix (a) *Ticó*. Que no tiene nada más que manifestar, firmando”.

Malgrat que quan un encausat s'adreçava a testimonis que li fessin suport, aquests eren cridats a declarar, tot i que finalment confirmaven el tarannà esquerrà dels encausats. En l'expedient sumarial de Jaume Gras no s'ha trobat la declaració de José Contijoch ni de Juan Moix. Segurament l'industrial o no es trobava a Montblanc o la seva condició de “persona d'ordre” no li permetia fer cap declaració.

Encara farà una darrera declaració a Tarragona l'onze de març de 1941. “Que se atiene en todo en todas las declaraciones obrantes en las actuaciones sin que tenga nada más que añadir ni aclarar. Ratificase previa lectura firmando.”⁷

Fou condemnat a mort. El 22 d'agost de 1941 va ser afusellat a la muntanya de l'Oliva i enterrat a la fossa comuna del cementiri de Tarragona. En el certificat de defunció consta com a causa de la mort “hemorragia interna”.⁸

En Jaume Gras consta a la Causa General i també se li va obrir expedient per la llei de Responsabilitats Polítiques.

Si quan he analitzat el desenvolupament dels consells de guerra ja veiem la farsa judicial a què van ser sotmesos els nostres veïns. L'aplicació de la Llei de Responsabilitats Polítiques ens mostra a qui havia d'obrir expedient i la Causa General assenyala a qui estava compromès amb el Front Popular.

L'exemple d'en Jaume Gras ens porta a afirmar que la dictadura, per mitjà de les autoritats franquistes, van cometre un “genocidi” amb el beneplàcit dels seus conveïns, “persones d'ordre” en un sentit social i catòlic, en el moral, però sense cap ètica vers els seus congèneres. En el seu expedient consten fins a deu declaracions de veïns de Montblanc, que no han estat testimonis oculars de les acusacions que li fan i no esmentem.

Malgrat els quatre interrogatoris a què és sotmès, Gras nega les acusacions criminals.

L'acusació d'adhesió a la rebel·lió militar que comporta d'acord

el CJM una pena de perpètua o capital, el tribunal militar el condemna a mort en base als articles 172 i 173 del CJM que permet al tribunal aplicar la pena més dura pel seu caire de discrecional. En tot cas altres encausats amb una acusació d'auxili a la rebel·lió que suposa penes de presó temporal també seran afusellats.

El cas exposat d'en Jaume Gras és una constant en tots els consells de guerra que es van generar, no només a la Conca sinó també a la resta de poblacions catalanes.

La dictadura pretén, tot i que el primer d'abril de 1939 ha finalitzat la guerra, fer una neteja dràstica dels opositors per mitjà d'una repressió contundent que generarà, en la seva majoria, pànic i silenci als demòcrates que havien perdut la guerra.

La Transició espanyola va ser modèlica per la covardia dels representants polítics que van negociar amb els hereus de la dictadura una democràcia amputada de peus i braços i no va ser fins el 2007 que es va fer una llei de reparació a les víctimes, coneguda com de la Memòria Històrica, que no va solucionar res ja que no anava implícit la denúncia a la dictadura militar.

En les primeres eleccions democràtiques, sobretot a Catalunya, van canviar els noms dels carrers generats pels feixistes i es va començar a reinterpretar monuments nacional catòlics que encara avui perviuen en carrers i places, a causa d'una Transició mal entesa i una Reforma de fet.

La llei de 2007 de Memòria Històrica va permetre un primer pas de reconeixement de les víctimes a nivell dinerari, i es va començar a senyalitzar, amb les subvencions del Memorial Democràtic, espais de la guerra i molt pocs de la repressió.

La llei permet retirar les medalles, distincions i honors repartits durant la dictadura (1939-1978) que les corporacions locals i diputacions van concedir, però només s'han retirat les medalles d'or concedides al genocida Franco

També es pot senyalitzar aquells espais que van ser utilitzats per la repressió i retirar la simbologia franquista que va moralitzar a la dictadura.

Fem-ho. Siguem valents i solidaris amb els que van morir per la democràcia i fem-ho per nosaltres.

La venjança i l'odi generat, un cop finalitzada la guerra contra els vençuts, no va permetre les mateixes oportunitats de vida a tothom. Cal veritat, reparació i Justícia, no s'ha d'esperar més. Finalment, per qui tingui dubtes del genocidi franquista, recomano la lectura de:

- PRESTON, Paul, *Un Poble traït. Corrupció, incompetència política i divisió social*, Barcelona, Editorial Base, 2019.
L'holocaust espanyol. Odi i extermini durant la Guerra Civil i després, Barcelona, Editorial Base, 2011.
- MIKELARENA PEÑA, Fernando, *Sin Piedad. Limpieza politica en Navarra, 1936. Responsables, colaboradores y ejecutores*, Arre (Navarra), Pamiela Editorial, 2015.
- AGUIRRE GONZÁLEZ, Jesús Vicente, *Aquí nunca pasó nada. La Rioja 1936*, Logroño, Ochoa Impresores, 2008.

Notes

- 1.-GONZÁLEZ PADILLA, Eusebio. *La Justicia Militar en el primer franquismo*. Sociedad y política almeriense durante el régimen de Franco. Actas de las Jornadas celebradas en la UNED durante los días 8 al 12 de abril de 2002 / coord. por Manuel Gutiérrez Navas, José Rivera Menéndez, 2003, p. 155-166.
- 2.-Decret pel qual s'estableixen els judicis sumaríssims a totes les jurisdiccions de guerra, 31 agost 1936 (*Boletín Oficial de la Junta de Defensa Nacional de España*, 4 de setembre de 1936).
- 3.-Per conèixer l'abast d'aquesta llei a la Conca de Barberà Recasens Llord, Josep, *El daltabaix a la Conca de Barberà de 1936 a 1945*, Montblanc, Ramon Requesens, 2009.
- 4.- A més de quatre fusellats de La Guàrdia dels Prats i cinc de Rojals.
- 5.- DESCAT
- 6.- Arxiu Històric de Tarragona; expedient carcerari 907078.
- 7.- En l'expedient sumarial no consta cap indagatoria de Josep Contijoc Carol. Per apropar-nos al mentat industrial cal llegir l'article: Contijoch i Miquel, Eduard. «L'empresa Alcohols Contijoch de Montblanc: Una fàbrica instal·lada En Un antic Convent (1882-1951)». *Podall*, (Montblanc), 4, (2005), p. 38-65.
- 8.- Archivo Tribunal Militar Territorial Tercero – Barcelona; expedient sumaríssim 22.924.
- 9.- L'Arxiu; Llibre de Registre Cementiri de Tarragona.

Rebuda: juny de 2021

Valoració: Dr. Josep Sánchez Cervelló (URV)

Acceptació: setembre de 2021